

2013 október Ról-ról

Almási Miklós: Magyarország-report – 1938, és tovább (Márai Sándor: Hallgatni akartam. Helikon, Budapest, 2013.)

Egy nap története – fiktív jelenben. Vagyis ez a beszámoló úgy íródott, mintha 1938. március 12-én, az Anschluss napján keletkezett volna (ekkor vonultak be a németek Ausztriába és csatlakoztatták az országot a Birodalomhoz). Igen, így kezdődik Márai könyvének első része – amit az *Egy polgár vallomásai* folytatásának tartanak. A narratív technika azt a célt szolgálja, hogy felhívja a figyelmet e nap világtörténelmi és magánvonatkozására. Mert, hogy ezen a napon indult el a lavina, Hitler háborús agressziója, a II. világháború, de Márai a visszacsapást is innen datálja (mármint az 1945-ös felszabadulást, az orosz megszállást, a kommunista rezsim kiépülését). Vagyis nem azon a napon íródik az egész. Narratológiaiilag mégis minden ebbe a napba sűrítődik: a budai sétálóknak fogalmuk sincs arról, mi történt; vagy ha van, aki hallgatta a híreket, az meg nem tudhatta még, mi szabadult el ezen a napon. Voltaképp 1950-ig sűrűsödik az idő, a kéziratot ezt a végső dátumot tüntette fel a szerző.

Azon a napon, amikor ő már tudta, ám rajta kívül csak kevesen. Illetve egy ország sétált a tévedésben. Szokása lett, hogy a mindennapi írás penzuma után – dél körül – felmenjen a Várba, és járjon egyet a sétányon. A jobb népek is ekkor sétálnak, ismerősök köszöngetnek egymásnak. Márainak feltűnik, hogy a sétálgatás nemcsak ezen a napon gyanútlan, de ugyanilyen ritmusban, ugyanezzel a mit sem sejtő kedélyességgel folytatódik egészen 1944 márciusáig. Ahogyan mondja, elterjedt a „béke szigete” illúziója: lehet, hogy másutt bombáznak, vér folyik, de itt (Magyarországon) ugyanúgy köszöngetnek, randevúznak, ahogy korábban, ugyanúgy járnak moziba, esküvőre és kártyapartira, ahogy korábban: valami csoda folytán – gondolhatták a jobb népek – a hullámok nem érik el ezt az országot. Történelmi vakság? Tohonya megszokás? Lehet, de ugyanakkor a sétálók mögött/között egyre erősebb hangon bömböl a szélsőjobb fenyegetés, a zsákmányra leső antiszemitizmus, valamint – a Felvidék és Erdély visszacsatolása után – a győzelmi mámor. Nem is olyan ártatlan ez a Bátyasétány. (Márai nagyon utálja ezt a nácik árnyékában sorakozó nemzeti-keresztény népséget. Hangsúlyozott „polgári” tartása mögött ez az élmény dominál.)

A könyv másik nagyobb blokkja a kassai bevonulás sokkját írja le. Szemtanú volt, szégyenkezve látta, hogy szülővárosa miképp csalódott az „anyaországba” való visszatérésben. Csalódott, mert az a hivatalnoksereg, az a tiszti gárda, amely belakta a város, agresszív

felsőbbrendűséggel nézte le, oktatta ki az ott lakókat – azokat, akik a cseh rezsim alatt szenvedtek ugyan az etnikai kisebbség státusától, de mégiscsak belekóstoltak a demokráciába, megismerték a jogállamiság kereteit, s vele egy polgárabb életformát, így aztán ebben az avított-rendi miskulanciában felettébb rosszul érezték magukat.

És a gyűlölet. Az antiszemitizmus, ami a mélyben (úgy látom) mindig is ott volt, s a nyilvánosságban eleinte jobbra csak a szélsőséges csoportok hullámhosszán terjedt, de ettől kezdve a kurzus fő témája lett. Mert mögöttük a zsákmányszerzés állt ugrásra készen. Bele is ültek a zsidóvagyonba – e folyamatnak ma már jelentős irodalma van. Márai azonban kortársként látta mind a készülődést, mind pedig a kisajátítási folyamatot magát. Hányinger kerülgette. Egyik apercu-jében írja: „a városligeti cirkuszban egy zsidó származású törpe bohócot ezzel az indoklással tiltottak el szomorú-komikus mestersége gyakorlásától: »Zsidó nem lehet törpe«”. És ez nem Mrozek-féle abszurd halandzsa, hanem a magyar valóság, valamikor 1940 körül.

Így tekint szét az úri Magyarországon. Utálta a Kommünt is, de sokkal jobban a rá következő – egyre inkább elmocsarasodó – keresztény kurzust, az antiszemitizmust, no meg a „minőségellenes ressentimentet”. Azt az úri felsőbbrendűséget, ami szerint a tehetség, az önálló gondolkodás, egyáltalán az alkotás eleve nemzetellenes. „Minden magyar író, újságíró és politikus a börtön, az állásvesztés, a társadalmi meghurcoltatás veszélyeivel nézett farkasszemet, ha írásaiban olyan problémát mert érinteni, amelyet a hivatalos tekintélyek »destruktív«-nak bélyegeztek”. Kicsivel arrébb így folytatja: „Ahogyan később a bolsevisták számára minden és mindenki »reakciós« volt, aki nem követte a marxista-leninista eszmét, úgy a trianoni Magyarországon »destruktív« volt mindenki, aki a társadalmi fejlődést másképp képzelte el, mint a nagybirtokosok titkos és nem is titkos társaságai által hivatalba ültetett politikai, kulturális ellenőrök megparancsolták”. Csakhogy 1938 körül és után már más indulat fűtötte a gyűlöletet. A tehetségtelenek, a lézengő Ritterek úgy érzik, őket illeti meg a vagyon, a föld, a hivatal, üzlet, és nem a zsidókat, és nem az önálló értelmiséget.

Magyarország-report 1938–1944. Precízen és nem kis malíciával írja le a nemzeti-keresztény kurzus fokozatos kibontakozását, működését, azt a neobarokk, urambátyámozó és rövidlátó politikai-közéleti közeget, amely végképp aláásta az ország tartását. De a legnagyobb baj, hogy ez a középosztály nem volt képes nemet mondani. Sok mindent fel lehet hozni a mentségére, a diabolikus szövetség felmondására nem volt se ereje, se jó szándéka. Ez volt a bűne.

És Márai? Ő vajon miért látott ilyen tisztán? Tudjuk, azért, mert védte a polgári integritás páncélja, a tartás, az évszázados fegyelem. Önmagát jellemezve újra meg újra leírja, hogy ő – polgár. Tartása, integritása jótáll e fogalomért, mégis furcsa, hogy ennyire kell (a maga számára is) hangsúlyoznia. Aztán kiderül, hogy a fogalommal van baja: nehezen definiálható, mit is jelent a polgári magatartás, szellemiség, karakter. Nem azonos a tökéssel – Max Weber fogalmaival nem sokra mennénk –, nem azonos a forradalmak citoyenjével (bár az általa használt polgár kategória talán erre hasonlít a leginkább). Márait olvasva olykor már úgy érzem, hogy a polgárlét ízlés kérdése: ahogyan Kassán képtelen egy levegőt szívni a hepciáskodó, már a húszas években szocializálódott, átpolitizált fiatal katonatisztekkel, a „mindent lehet, mert minden a miénk” habitus tisztviselőivel, az túl van a politikai elutasításon – Márai szemében az ízléstelenség társadalmi kasztját nőtte ki magát, amit zsigerből elutasít.

Másutt attól szenved, hogy az 1938-tól 1944-ig tartó „furcsa béke” idején az ország hangadói, a sétálók és nyaralók úgy tettek, mintha ehhez

a háborúhoz semmi közük nem lenne – miközben egy hadsereg veszett oda, és zsidó munkaszolgálatosok tízezreit küldték halálba ezer kilométerrel arrébb.

Ismétlem, a benne lakó polgár diktálja az úri Magyarország zsigeri elutasítását. Ám, amikor meg akarja fogalmazni, miben is áll e tartás lényege, sok kísérlet után végül a polgár kultúrahordozó szerepénél köt ki: a polgár örökíti át a műveltség, az urbanitás, a művészi hagyományok gazdagságát. Akinek fontos az emberek közötti kulturált érintkezés, társalgás, az eszmék cseréje – a gyűlölet helyett. Valami ilyesmit olvasok ki az elemzéseiből, mert végső, sarkított megfogalmazásra nemigen kerül sor. De így jó a dolog: amint megfogalmazható, le is egyszerűsödik. Így viszont polgárnak lenni több, mint értelmiségi szerep, és kevesebb, mint a vagyonos osztály részesének lenni (bár vagyon nélkül nemigen megy...) Több ez a polgárfogalom, mint a *Bildungsbürgertum* variánsa, mert morális tartást, ellenállást is képvisel. Érdekes viszont, hogy Márai ettől a polgártípustól várja – valamikor a távoli, utópiáktól átszótt jövőben – a „humanista szocializmus” és a polgári társadalom összeolvadását. Meghökkenítő, hogy épp ő fogalmazza meg ezt a fajta jövőt, ő, aki tiltakozásul nem tért haza, amíg a kommunisták voltak hatalmon, és orosz megszállók voltak hazánkban. És mégis, ezt a jövődőlést olvassuk nála.

Kassa visszatérte kapcsán újra meg újra megkérdi: mi tért vissza ebbe a városba? Válasza félelmetes: „Visszatért a »méltóságos úr« is a Felvidékre, visszatértek a kísértetek, a magyar félmúlt megdöbbenő, elevenen maradt árnyai, a műveletlen, és orrhangon tárgyaló, pecsétgyűrűs bíró, adóhivatalnok, városi skribler, aki silány fizetését azzal pótolja, hogy a rácson át az úriember leereszkedő vagy elutasító hangléjtésével beszél a »felekkel«. Visszatért a szigorúan úr-cseléd társadalomra tagolt Magyarország ellenszenves hangja”. Kicsit hosszabban idéztem, mert nekem valahogy áthallásos a szöveg, ilyen-olyan részleteivel ma egyre többször találkozunk. Nem csoda, hogy fordulatain felkaptam a fejem, bár egyik sem kiabál. Csak a jelenség szomorú.

Márai ebben az úr-cseléd viszonyban, a másfél millió lehajtott fej országában látja a másik legnagyobb bűnt, abban, amit a kurzus elkövetett. Mert nemcsak Kassán volt ez így. És abban, hogy a középosztály és a kispolgárság nem volt képes nemet mondani a döntő pillanatban, mert ez a kíméletlen dresszúra – a feudális limlom mint életforma bénította.

Végül egy apró kuriózum. Régebben (nagyon régen) egyfolytában csodálkoztam, hogy a munkásmozgalomban részt vett emberek (idősek, persze) miért magázzák egymást. Fura volt, hiszen ahogy én tudtam, negyven-ötven éve ismerték egymást, sőt életveszélyben is mentették egymást, mégis ez a „távolságtartó” megszólítás dívott köztük. A rejtvényt Márai oldotta meg. A „mi tért vissza” kapcsán írja: visszatért „az egy osztályból valóak tüntető egymást tegezése – akkor is tegeződtek, ha vadidegenek voltak ezek az emberek. De ez a tegezés mindig sértő is volt azok számára, akit nem tegeztek, mert kimutatta, hogy akit magáznak, nem tartozik az atyafiságos úri osztályhoz, tehát nem »úriember«”. A mozgalmi magázódás a kurzus társasági előírásainak tagadásaként alakult ki. Nem lényeges, de érdekes korszimptóma.

Amúgy a kötetben Márai nem tudja igazi formáját futni. Igen, tervezte az *Egy polgár vallomásainak* folytatását. E későn fellelt kézirat – *Mészáros Tibor* eligazító szavai nyomán gondolom – ennek a könyvnek az előmunkálataihoz tartozhatott. Eleje, a *Föld, föld...* című könyv publikált szöveg volt, ez a mostani onnan maradt vissza. Talán ezért érzem valóban töredékesnek, olykor csiszolatlanak (mint például a Bárdossy-fejezetet), illetve olyan szövegnek, aminek nincs kifutása. Bár, rögtön hozzáteszem, tele van gyémántdarabokkal, igazi „márais” poénokkal.

Márai Sándor: Hallgatni akartam. Helikon, Budapest, 2013. 183 oldal, 2990 forint.

Tetszik 3 ember kedveli. Az ismerőseid közül te lehetsz az első.

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: A Gépezet szelleme (Csepeli György: A hatalom anatómiája. Kossuth Kiadó, 2013, Budapest.)** A hatalom filozófiai-szociológiai kézikönyve, tartalomjegyzéke, eszközei, pszichikai feltételei: minden, amit...
2. **Almási Miklós: „Mit akar ez az egy ember?” (Sárközy Tamás: Magyarország kormányzása 1978–2012. Budapest, 2012, Park Könyvkiadó.)** A címet Vas Istvántól loptam, annak érzékeltetésére, hogy ilyen „könyvíróember”...
3. **Almási Miklós: Egy láthatatlan ember kézjegyei (Banksy: Wall and Piece – A fal adja a másikat. Fordította: Simon Bence. Budapest, 2013, Gabo Könyvkiadó.)** Nem szeretem a graffitiket, legalábbis azokat nem, amelyekkel tele van...
4. **Almási Miklós: A modern „képnézés” fordulata (Manet és tsai...) (Ross King: Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede. Budapest, 2013, Park Kiadó.)** Elképzelni se tudjuk, milyen lehetett az a Párizs és az...
5. **Almási Miklós: A Joyce-enigma (Takács Ferenc A hős és a kultusz, The Hero and His Cult. James Joyce. L'Harmattan kiadó, Budapest, 2013.)** Joyce, a nagy megosztó, Ulysses, a kultikus és elátkozott regény....

Cimkék: **Almási Miklós**, **Márai Sándor**